

פרשת משפטים.

(כא ו) והגישו אֲדָנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדֹּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדָנָיו אֶת אָזְנוֹ בְּמַרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעֵלָם:

ע"י רמב"ן: והמשכיל יבין¹³³⁰ כי לעולם כמשמעו כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם. ע"י ר' בחיי: ויש להבין עוד כי יש במלת הדלת סוד¹³³¹ וע"כ נזכרת המלה בלשון ידיעה והגישו אל הדלת וכן מצינו במשנה תורה (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת והוא כי הדלת מקום כניסה לבית שאי אפשר להכנס בבית כ"א בדלת ולשון דלת מלשון אות דלת של

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³³⁰ ע"י דבריו ויקרא כה י, ור' בחיי שם ב.

¹³³¹ ע"י זהר (ח"ג קח ע"א): ת"ח עבדין פטורין מעול מלכותא דלעילא וע"ד פטורין מן המצות מאי עול מלכות שמים אלא כהאי תורה דיהבין עליה עול בקדמיתא בגין לאפקא מניה טב לעלמא ואי לא קביל עליה הוא עול לא עביד מדי הכי נמי אצטריך ליה לב"נ לקבלא עליה עול בקדמיתא ולבתר דיפלח ביה בכל מה דאצטריך ואי לא קביל עליה אי בקדמיתא לא ייכול למפלח הה"ד (תהלים ב יא) עבדו את יי' ביראה מהו ביראה כד"א ראשית חכמה יראת יי' ודא מלכות שמים ובג"כ עול מלכות שמים.

וע"ד האי בקדמיתא הוא דכלא מאן אוכח תפלה בקדמיתא של יד בגין דבהאי עייל לשאר קדושה ואי האי לא אשתכח לגביה לא שריא ביה קדושה לעילא בג"כ בזאת יבוא אהרן אל הקדש וגו' כתיב והאי עול לא שריא במאן דאיהו כפית באחרא וע"ד עבדין פטורין מעול מלכות שמים ואי מהאי עול פטורין מכל שאר פטורין דהא שאר לא שריא עליה דב"נ עד דאשתכח גביה בהאי עול.

ובג"כ הוּו אכלי ישראל במצרים חנם אוף הכא יצא לחפשי חנם דהא עבדא הוה וכל מה דעביד חנם הוא בלא עול מלכות שמים ואע"ג דחנם הוּו עובדוהי יצא לחפשי ויהא ליה ניחא לבתר דאיהו בחירו ואשתכח ביה ניחא יהבין עליה עול מההוא אתר דאפיק ליה לחירו.

ואי ב"נ יסרב למיפק לחירו כד"א ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני וגו' הא ודאי פגים ליה להאי אתר דשביק עול מלכותא דלעילא ונטיל עול דמאריה ע"ד מה כתיב והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת וגו' והגישו אדניו אל האלהים אל האלהים סתם לגבי ההוא אתר דפגים ליה דה"נ אלהים אקרי ולאן אתר יתקריב לגביה אל הדלת או אל המזוזה בגין דהאי אתר פתחא הוא דלעילא ומזוזה אקרי והא אתמר.

תרגום: בא וראה עבדים פטורים מעול המלכות שלמעלה, ולכן פטורים מן המצוות. מה זה עול מלכות שמים, אלא כאותו שור שנותנים עליו עול בהתחלה, כדי להוציא ממנו טוב לעולם. ואם לא מקבל עליו אותו עול, לא עושה דבר. כך גם צריך לאדם לקבל עליו עול בהתחלה, ואחר כך שיעבוד בו בכל מה שצריך, ואם לא יקבל עליו את זה בהתחלה, לא יוכל לעבוד, זהו שכתוב עבדו את ה' ביראה, מה זה ביראה, כמו שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", וזו מלכות שמים, ולכן עול מלכות שמים.

ועל כך זוהי הראשית של הכל. מי מוכיח? תפלה, בהתחלה של יד, משום שבזה הוא נכנס לשאר הקדושה, ואם זה לא נמצא אצלו לא שורה עליו קדושה למעלה. משום זה "בזאת יבא אהרן אל הקדש וגו'" והעול הזה לא שורה במי שכפות לאחר, ועל כן עבדים פטורים מעול מלכות שמים. ואם מהעול הזה הם פטורים, מכל השאר הם פטורים, שהרי השאר לא שורה על האדם, עד שנמצא עמו בעול הזה.

ומשום זה היו אוכלים ישראל במצרים חנם, כמו כן כאן, יצא לחפשי חנם, שהרי עבד היה, וכל מה שעשה חנם הוא בלי עול מלכות שמים. ואף על גב שחנם היו מעשיו, יצא לחפשי, ותהיה לו מנוחה מאחר שהוא בחירות, ונמצאת בו מנוחה, נותנים עליו עול מאותו מקום שהוציא אותו לחירות. ואם בן אדם יסרב לצאת לחירות כמו שנאמר "ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני וגו'" הרי בודאי פגם את אותו מקום שעזב עול מלכות שלמעלה, ולקח את עול אדונו, ועל זה מה כתוב, והגישו אדוניו אל האלהים והגישו אל הדלת וגו', והגישו אדוניו אל האלהים, אל האלהים סתם, אל אותו המקום שפגם אותו שגם כן נקרא אלהים, ולא יזה מקום יקרב אליו, אל הדלת או אל המזוזה משום שהמקום הזה הוא הפתח שלמעלה, ונקרא מזוזה, והרי נתבאר.

פסוק שמע שהיא כנסת ישראל¹³³² והוא השער לה¹³³³ אשר צדיקים יבאו בו ומה שאמר אל המזוזה הוא מספר הכנוי¹³³⁴ וזה מבואר והעבד העברי הזה לא ידע ולא יבין את זאת¹³³⁵ והחליף אדנות קדש באדנות חול וע"כ באה המצוה שיעבוד אדוניו עד הזמן אשר בו כל המושלים והאדונים בעליונים ובשפלים יכרעו לפני אדוני האדונים ויכירו הכל כי לה' הארץ ומלואה.

ועבדו לעולם – קבלו רז"ל כי הוא עולמו של יובל הוא שנת החמשים כי זמן החמשים שנה נקרא עולם¹³³⁶ שכן מצינו בשמואל הרמתי (שמואל א' א) וישב שם עד עולם והוא עולמו של לוי שנאמר (במדבר ח) מבן חמש ועשרים שנה ועד בן החמשים שנה וכל ימיו של שמואל לא היו אלא חמשים ושנים שנה ושתי שנים היו לו אותה שעה והדין הזה כיוכל בין שיהיה הזמן קרוב או רחוק או יהיה טעם לעולם כל ימי עולם כי כיון שעבד עד שנת היובל הרי הוא עבד כל ימי העולם ובא לרמוז כי כל ימי העולם הוא היובל הגדול והוא ענין הכתוב (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור כי דור החמשים שנה ג"כ כמו עולם וכן רמז שלמה ע"ה (קהלת א) והארץ לעולם עומדת הוא עולמו של יובל העולם והבן זה ובפרשת בהר סיני אזכיר זה בהגיעי שם בעזה"י.

(כב ז) אִם לֹא יִמְצָא הַגֵּב וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם לֹא שָׁלַח יְדוֹ בְּמִלְאֲכַת רֵעֵהוּ: ע"י ר' בחיי: הזכיר בכאן שלשה פעמים אלהים ומכאן דרשו רז"ל אין בית דין פחות משלשה ולא תמצא בכל דינין שבפרשה מתחלת הספר עד כאן שיוזכר השם המיוחד¹³³⁷ כי אם שם אלהים והטעם בזה כי המשפט לאלהים הוא¹³³⁸ (דברים א יז), אבל בענין השבועה

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³³² ע"י זהר (ח"ג רכג ע"א): ומה כתיב הטה אדני אונך ענני ודא שכנתא תתאה דאיהו און לקבלא צלותין ולמשמע לון כדכתיב כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע דאיהו אתעביד עני ודל מסטרא דאת ד' מן אחד למשאל מן א"ח דאיהו עמודא דאמצעייתא לקיימא ב' דלותי ולי הושיע דלא ימות משיח בן אפרים ושאל מניה בההוא תרעא בגין ישראל העניים לקיים בהו ואת עם עני תושיע.

תרגום: ומה כתוב "הטה אדני אונך ענני", וזוהי שכנה תחתונה, שהיא און לקבל תפלות ולשמוע אותן, כמו שכתוב "כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע". שהוא נעשה עני ודל מצד אות ד' מן אחד, לשאל מן א"ח שהוא עמוד האמצעי, לקיים בו "דלותי ולי הושיע", שלא ימות משיח בן אפרים, ושאל ממנו באותו השער בשביל ישראל העניים, לקיים בהם "ואת עם עני תושיע".

¹³³³ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹³³⁴ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 481.

¹³³⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247.

¹³³⁶ ע"י זהר (ח"ב קטו ע"א): ומאן דאשתדל בה בגין לזכאה (בה) לעלמא דאתי אקרי קנין כספו עלמא דכסופא קנין על שם (שם יד יט) אל עליון קונה שמים וארץ (משלי ד ה) קנה חכמה קנה בינה קנה לו דברי תורה רבו בתר דקנה לו גאולה תהיה לו אית דאיהו קנוי (ליה) לעולם ואית דאיהו קנוי ליה שית שנין מאן דאיהו קנוי ליה לעולם כתיב ביה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם לית עולם אלא עולמו של יובל דאינון חמשין ודא קריאת שמע דתמן כ"ה כ"ה אתוון ערבית ושחרית חמשין תרעין דבינה.

תרגום: ומי שמשדל בה כדי לזכות לעולם הבא נקרא קנין כספו עולם הכסוף קנין על שם אל עליון קנה שמים וארץ קנה חכמה קנה בינה קנה לו דברי תורה רבו אחר שקנה לו גאולה תהיה לו יש שהוא קנוי (לו) לעולם ויש שהוא קנוי לו שש שנים מי שהוא קנוי לו לעולם כתוב בו ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם אין עולם אלא עולמו של יובל שהם חמשים וזו קריאת שמע ששם כ"ה כ"ה אותיות ערבית ושחרית חמשים שערי בינה.

¹³³⁷ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹³³⁸ ע"י ספר הפליאה (עמוד תנג): לא לעוות משפט לפי שגורם להטות שכינה השרויה עמכם בדין שנאמר אלהים נצב בעדת אל, זהו שאמר הכתוב לא תכירו פנים במשפט כי המשפט לאלהים הוא, וכן הושפט אמר כי לה' תשפוטו ועמכם בדבר המשפט שלא יאמרו הדיינים אנו יושבים לעצמנו אמר להם הקב"ה הוו יודעים כי עמכם אני יושב שנאמר אלהים נצב בעדת אל ונאמר אני אוהב משפט ונאמר וקרבותי אליכם למשפט, ובכללו שלא ליקח שוחד שגורם להטות משפט.

הזכיר השם המיוחד ואמר שבועת ה' וזה מבואר לפי שהקו האמצעי הוא עיקר השבועה¹³³⁹ ועל כן ייחס השבועה לשם המיוחד והנה מלת שבועת חסר וא"ו שבועת כתיב כי הוא נגזר משבועה וזה כבר נזכר ונשנה.

(כב יט) זָבַח לְאֱלֹהִים¹³⁴⁰ יָהָרֵם בְּלִתִּי לֵה' לְבָדוֹ:

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה מלת לאלהים תרמוז סוד הקרבנות וכענין שכתוב (במדבר כח ב) את קרבני לחמי ואשי ודרשו רז"ל יכול לחמי ת"ל לאשי לאשים אתם נותנים¹³⁴¹ ואמת הדבר אבל הכוונה לשם המיוחד וזהו שהזכיר כאן בלתי לה' לבדו ועל כן תרגם אונקלוס אלהן לשמא דה' בלחודוהי.

(כג טז-יז) וְחַג הַקִּצִּיר בְּבוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בְּשָׂדֶה וְחַג הָאָסֶף בְּצֵאת הַשָּׂדֶה בְּאֶסְפָּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה: שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׂנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאֵדֶן ה':
ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת יהיה מן פנים וכבר רמזתי לך פירוש הפנים בעשרת הדברות¹³⁴² (לעיל כ ג) ולכן אמר האדון ה'¹³⁴³ כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל¹³⁴⁴ (להלן לד כג) וכן הנה ארון הברית אדון כל הארץ¹³⁴⁵ (יהושע יג יא) מלפני אדון חולי ארץ (תהלים צ"ז ה)¹³⁴⁶.

(כג יט) רֵאשִׁית בְּבוֹרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תִבְשֵׁל גְּדֵי בַחֲלָב אִמּוֹ:
ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה כבר ידעת כי כל המצות כלן אלהיות וכל אחת מהן מצויירת לציורי דברים של מעלה¹³⁴⁷ אף כי החקים זכרון ודוגמא של מעלה כי על כן נקראו חקים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³³⁹ וע"י לקמן פרשת כי תצא הערה 2294, ופרשת וירא הערה 530 ופרשת בראשית הערה 214.
¹³⁴⁰ על אף שבפשט הוא לשון חול (ע"י תרגום), אמנם ע"י זהר (ח"ג קי ע"ב שדורשים את זה בלשון קודש.

¹³⁴¹ ע"י דברי רבינו ה ג ודברינו שם, וכן דברי רבינו במדבר כח ז. וע"י לעיל פרשת בראשית הערה 107.

¹³⁴² ע"י לעיל פרשת שמות הערה 867.

¹³⁴³ ע"י זהר (ח"א ב ע"א): ואימתי קשיטא לה בקיטוהא כדקא חזי בשעתא דאתחזון קמה כל דכורא דכתיב (שמות כג יז) ואלו (את) פני האדון יה"ה ודא אקרי אדון כמה דאת דאת (יהושע ג יא) הנה ארון הברית אדון כל הארץ כדין נפקת ה' ואעילת י' ואתקשיטת במאני דכורא לקבליהון דכל דכר בישראל ואתון אחרנין משכן לון ישראל מעילא לגבי אתר דא אלה אזכרה (תהלים מב ה) אדכרנא בפומא ושפיכנא דמעאי (ונ"א) ברעות נפשי בגין לאמשכא אתון אליון) וכדין אדדם מעילא עד בית אלהים למהוי אלהים כגוונא דיליה ובמאי (שם) בקול רנה ותודה המון חוגג.

תרגום: ומתי קיטטה אותה בתכשיטיה כראוי, בשעה שנראו לפניו כל זכר, שכתוב "אל פני האדון ה'". וזה נקרא "אדון", כמו שנאמר "הנה ארון הברית אדון כל הארץ". כך יצאה ה' ונכנסה י', והתקטטה בכלים של זכר כנגדם של כל זכר בישראל. וישראל מושכים אותיות אחרות מלמעלה למקום הזה. "אלה אזכרה" אזכיר בפי ואשפוך דמעוטי (ברצון נפשי כדי להמשיך האותיות הללו), ואז אדדם מלמעלה עד בית אלהים, שיהיה אלהים כדוגמתו, ובמה, "בקול רנה ותודה המון חוגג".

¹³⁴⁴ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1036.

¹³⁴⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 98.

¹³⁴⁶ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1085.

¹³⁴⁷ ע"י זהר (ח"ג פו ע"א): ת"ח כד ברא קב"ה עלמא אתקין כל מלה ומלה כל חד וחד בסטרוי ומני עלייהו חילין עלאין ולית לך אפי' עשבא זעירא בארעא דלית ליה חילא עלאה לעילא וכל מה דעבדין בכל חד וחד (תרי נוסחי) וכל מה דכל חד וחד עביד כלא הוא בתקיפו דהוא חילא עלאה דממנא עליה לעילא וכלהו נימוסין גזירין מדינא על דינא נטלין ועל דינא קיימין לית מאן דנפיק מן קיומיה לבר וכלהו ממנן מן יומא דאתברי עלמא מתפקדן שלטונין על כל מלה ומלה וכלהו נטלין על נמוסא אחרא עלאה דנטלין כל חד וחד כמה דכתיב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה כיון דנטלין ההוא חק כלהו אקרון חקות וההוא חק דאתיהיב להו מן שמייא קא אתי וכדין אתקרון חקות שמים.

ומנלן דמן שמים קא אתיין דכתיב כי חק לישראל הוא ועל דא כתיב את חקותי תשמרו בגין דכל חד וחד ממנא על מלה ידיעא בעלמא בההוא חק בגין כך אסיר למחלף זינין ולאעלא זינא בזינא

לפי שהם חקוקים למעלה והבשר והחלב דוגמא ורמו כנגדם למעלה דברים מיוחדים וכשם שהבשר והחלב כל אחד מותר בפני עצמו כן הדברים ההם כל אחד ואחד מיוחד בפני עצמו וכשם שאין עקר האסור אלא החבור והתורה הרחיקתו וגזרה ביניהם הבדל ורחוק כן הדברים ההם יש לנו להבין כי יש ביניהם הבדל ואין להשוות קדושה של מעלה לקדושה של מטה אע"פ שהכל מיוחד זה בזה¹³⁴⁸ ובעוה"ז שיש בו יצר הרע נצטרך ליחד אותם ומיחדין ואומרינן כי הוא ושמו אחד וע"כ אמרו רז"ל לעתיד לבא הקב"ה מגלה להם לישראל מפני מה בשר בחלב אסור כווננו במאמר זה כי אע"פ שהיא מצוה מוטלת עלינו נוהגת במזוננו ומאכלנו בעולם הגופני הזה אין העולם הזה כדאי ואיננו ראוי להתגלות בו הטעם והסוד מפני שהעולם הזה יש בו יצר הרע ולא תסבלהו דעת הבריות אולי יחשבו על השם ויהרהרו אחר שתי רשויות ח"ו אבל לעתיד לבא בזמן בטול יצה"ר והוא זמן תחיית המתים שם יבינו הכל הסוד מעקרו ושם יוסיף מעלה והשגה ונוכל להבדיל ונכיר שהוא אחד ושמו אחד כדבר הנביא (זכריה יד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד¹³⁴⁹ וכ"כ באותו זמן (ישעיה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אחרא בגין דאעקר לכל חילא וחילא מאתרייהו (ואכחיש פמליא של מעלה) ואכחיש פומבי דמלכא תרגום: בא וראה כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, תיקן כל דבר ודבר כל אחד ואחד בצדו, ומנה עליהם כחות עליונים. ואין לך אפילו עשב קטן בארץ שאין לו כח עליון למעלה, וכל מה שעושים עם כל אחד ואחד (שתי נוסחאות), וכל מה שכל אחד ואחד עושה, הכל הוא בחזק של אותו הכח העליון שממונה עליו מלמעלה. וכל ההנהגות גזרות מן הדין, על דין הם נוסעים, ועל הדין הם עומדים. אין מי שיוצא ממקומו החוצה, וכל הממונים מיום שנברא העולם נתמנו שליטים על כל דבר ודבר, וכולם מתנהגים על הנהגה אחרת עליונה שנוטלים כל אחד ואחד, כמו שכתוב ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה, כיון שנוטלים אותו חוק, כולם נקראים חוקות, ואותו החוק שנתן להם בא משמים, ואז נקראים חוקות שמים.

ומנין שבאים משמים, שכתוב כי חק לישראל הוא, ועל כן כתוב את חוקתי תשמרו, משום שכל אחד ואחד ממונה על דבר ידוע בעולם באותו החק, לכן אסור להחליף מינים ולהכניס מין במין אחר, משום שעוקר את כל כח וכח ממקומו, (ומכחיש פמליא של מעלה) ומכחיש את פרסום המלך.¹³⁴⁸ עי' תיקו"ז (ז ע"ב): מאן דצייר ביה דיוקנא (דברים כ"ז) ארור האיש אשר יעשה פסל וכו' ושם בסתר בסתרו של עולם, ע"כ. ועי' ביאורים ח"ב יג ע"א, ז"ל, יש בזה ג' הבחנות: א' למעלה מעקודים אין בחי' פרצופים וספירות כלל אלא רק על שם העתיד שיצא מהם, ואפילו עקודים הם ג"כ רק על דרך ממוצע כי עיקר כל הכינויים הם רק באצילות, ואפילו באצילות אינם על פי תפיסתנו והשגתנו ח"ו והאומר כן אין לו חלק באלקי ישראל כמש"כ ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה, אך עכ"ז הנה בדרך דיבור ואמירה וספירות דברים שהוא בדרך לימוד מותר ומצוה להשתמש בכל הכינויים הללו באצילות ולדבר בהם בכל האפשרי ככל מה שנמסר לנו בדברי האריז"ל שכולם הם דברי הרשב"י בזהר וכן הם מפורשים כולם בשיר השירים, עכ"ל. ועי' בהגר"א על תיקו"ז ז ע"ב ד"ה ואפילו מכל, שנכלל באיסור זה מי שמצייר דיוקנא דבי"ע באצילות, ועי' לש"ו דע"ה ח"א נד ע"ב שנכלל באיסור זה לצייר דיוקנאות של אצילות בא"ס.

עי' זהר (ח"ב דף קכד ע"ב): רבי אבא אמר מה כתיב לעילא מן דא (שם לד כו) ראשית בכורי אדמתך תביא בית יהו"ה אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו מאי קא מיירי אלא דלא לערבא מלה תתאה בעלאה דלא ינקא סטרא דלבר מסטרא פנימאה מה בין האי להאי דא דלבר מסטרא דמסאבא ודא דלגו בסטרא קדישא מאן אמו דא כנסת ישראל דאתקרי אם בחלב אמו דלא יניק מהאי סטרא מאן דלא אצטריך והכא כתיב הנה אנכי שלח מלאך לפניך אמר משה הא קבילנא בטחונא מינך דלא תתפרש מינך ודאי אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע אפוא וגו'.

תרגום: רבי אבא אמר מה כתוב למעלה מזה (שם לד) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו מה זה אומר אלא שלא לערב דבר תחתון בעליון שלא ינק הצד החיצון מהצד הפנימי מה בין זה לזה זה שבחוץ מצד הטמאה וזה שלפנים בצד הקדושה מי היא אמו זו כנסת ישראל שנקראת אם בחלב אמו שלא יונק מצד זה מי שלא צריך וכאן כתוב הנה אנכי שלח מלאך לפניך אמר משה הרי קבלתי בטחון ממך שלא תפרד מעמנו ודאי אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע אפוא וגו'.

עי' תיקוני זהר ל ע"ב): וסמיק ליה לראשית בכורי אדמתך וכו' לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט) מאי האי לגבי האי קם רבי שמעון על רגלוי פתח בקלא סגיא ואמר אליהו אליהו נחית הכא ברשותא דמאריך ואנהיר עינוי דאלין סבין בהאי מלה דלא יתון למיכל בשר בחלב.

אדהכי הא אליהו קא נחית ולא אתעכב אמר בוצינא קדישא והא רזא דא ודאי איהו רזא דלא תחרוש בשור ובחמור יחדיו (דברים כב י) כד בוכרא דאיהו ישראל עמודא דאמצעייתא לא אתיין ליה לבית ה' חלב אתערב בבשרא וגרמין לאתערבא שור בחמור ודא איהו כלאים מין דלאו במיניה אמר רבי שמעון אליהו אליהו והא שור איהו מסטרא דדכיו וחמור מסטרא דמסאבו דא איהו כלאים

(נב) לכן ידע עמי שמי וזה גלוי הטעם להקב"ה בעבור כי אין גלוי הטעם והסוד בעולם הזה אלא באותו זמן שכן יהיה איסור בשר וחלב בטל ומכאן תתעורר למה שאכלו המלאכים בשר בחלב שנאמר (בראשית יח) ויקח המאה וחלב ובן הבקר כי המלאכים אין להם יצר הרע שאף בכני אדם הגופניים לא תהיה נוהגת מצוה זו בזמן בטול יצר הרע ולכך דרשו רז"ל (ויקרא יט) את חקותי תשמרו וגו' אני ה' אני חקתיים ואין לך רשות להרהר בהם¹³⁵⁰ כלומר חקתיים למעלה ואין לך רשות להרהר בהם כי ההרהור בטעם מן החקים כיוצא בזה הוא מזיק בעוה"ז מצד יצר הרע המכשיל את האדם ובפשוטו י"ל ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד לענין העבודה שלא יעבדו הכל אלא להקב"ה וזה יהיה אחד בפני הכל ושמו אחד לענין הקריאה שלא יקרא באל"ף דל"ת כמו שנקרא בעולם הזה ביו"ד ה"א ככתבו.

(כג כ-כב) הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנת: השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבנו: כי אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר ואיבתי את איביך וצרתני את צרריך:
 עי' רמב"ן: על דרך האמת המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא המלאך הנואל¹³⁵¹ (בראשית מח טו) אשר השם הגדול¹³⁵² בקרבנו כי ביה ה' צור עולמים¹³⁵³ (ישעיה כו ד) והוא שאמר אנכי האל בית אל¹³⁵⁴ (בראשית לא יג) כי דרך המלך לשכון בביתו ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העולם הזה במדה ההיא¹³⁵⁵ ורבותינו אמרו (סנהדרין לח) כי הוא מטמרון והוא שם למורה הדרך וכבר פרשתי זה בסדר בא אל פרעה¹³⁵⁶ וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי הוא בית המקדש כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך (לעיל טו יז) והטעם אשר הכינתי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם הכסא שלם¹³⁵⁷ ועוד אזכיר (להלן כד א) כוונתם בשמו כשם רבו והנה קולו הוא קול אלהים חיים¹³⁵⁸ והמצוה

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

טב וביש אבל חלב איהו מסטרא דדכיו ובשרא מסטרא דדכיו אמר ליה ודאי הכי הוא אבל האי רזא אשתמודעא בקרא דא (בראשית א כד) תוצא הארץ נפש חיה למינה דאף על גב דאינון מסטרא דדכיו כלהו אינון דכר ונוקבא ואינון זוגין ומאן דנטיל ממה דלאו איהו מיניה ההוא בר דאתרכיב מתרוייהו עליה אתמר לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כג יט).

תרגום: וסמוך לו ל"ראשית בכורי אדמתך" וכו' "לא תבשל גדי בחלב אמו", מה זה אל זה. קם רבי שמעון על רגליו פתח בקול גדול ואמר, אליהו אליהו רד לכאן ברשות רבונך והאר את עיני הזקנים הללו בדבר הזה, שלא יבאו לאכל בשר בחלב.

בינתים בא אליהו, ירד ולא התעכב, אמר נר הקדוש, והרי סוד זה ודאי הוא הסוד של "לא תחרב בשר ובחמר יחדיו", כשבכור שהוא ישראל העמוד האמצעי לא מביאים אותו לבית יהו"ה, מתערב חלב עם בשר, וגורמים לערב שור בחמור, וזהו כלאים מין בשאינו מין.

אמר רבי שמעון, אליהו אליהו, והרי השור הוא מצד הטהרה והחמור מצד הטומאה זהו כלאים טוב ורע. אבל חלב הוא מצד הטהרה ובשר מצד הטהרה. אמר לו ודאי כך זה, אבל הסוד הזה נודע בפסוק הזה "תוצא הארץ נפש חיה למינה", שאף על גב שהם מצד הטהרה, כולם זכר ונקבה, והם זוגות, ומי שנוטל ממי שאינו מינו, אותו בן שמרכב משניהם, עליו נאמר "לא תבשל גדי בחלב אמו".

¹³⁵⁰ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1227.

¹³⁵¹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 862.

¹³⁵² עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹³⁵³ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1084.

¹³⁵⁴ עי' לקמן פרשת ויצא הערה 606.

¹³⁵⁵ עי' לעיל ג ב.

¹³⁵⁶ לעיל יב יב.

¹³⁵⁷ עי' זהר (ח"ג דף ב ע"ב): תא חזי מה כתיב (שמות מ לד) וכבוד יהו"ה מלא את המשכן מלא לא כתיב אלא מלא דהוה שלים לעילא ותתא עם משכנא דלתתא תקונא טמירא דנחת לתתא ואתתקנת שכינתא.

תרגום: בא וראה מה כתוב וכבוד ה' מלא את המשכן, לא כתוב מלא אלא מלא, שהיה שלם למעלה ולמטה עם המשכן שלמטה, תיקון טמיר שירד למטה ונתקנה השכינה.

¹³⁵⁸ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1200.

לשמוע בקולו מפי הנביאים או הטעם שלא יקצצו בנטיעות¹³⁵⁹ ויעזבו תורה שבעל פה¹³⁶⁰ כענין שדרשו (פתיחתא איכה רבתי ב) ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה כד) זו תורה שבעל פה והנה פירושו ושמע בקולו (פסוק כא) לדברי וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר (פסוק כב) ואונקלוס רמז זה שתרגם ארי בשמי מימריה כי בו ידבר.

ואמר ואיבתי את אויביך¹³⁶¹ שגם במדת הרחמים אהיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין, ולכן פירש כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וגו' והכנעני והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה לא אעלה בקרבך (להלן לג ג) כי שמו בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושיכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך המלאך הזה אינו מן הנפרדים¹³⁶² החוטאים שכתוב בהם (אויב ד יח) ובמלאכיו ישים תהלה והתהלה היתה ממה שתלו הכת בעצמם בענין סדום כשאמרו (בראשית יג) כי משחיתים אנחנו¹³⁶³ אבל הוא מן הנטיעות¹³⁶⁴ וזהו שדרשו במדרש תנחומא כי לא ישא לפשעכם לפי שהוא מן הכת שאינן חוטאים והוא מטטרוין¹³⁶⁵ שר הפנים¹³⁶⁶ ולכך אמר לשמרך בדרך כי תרגום משמרת מטרת והוא מדת הדין ולכך אמר לפניך כלשון (חבקוק ג ה) לפני ילך דבר ויצא רשף לרגליו¹³⁶⁷ ואומר כי ילך מלאכי לפניך וזהו לשון מלאכי כלומר מלאכי החביב אצלי שעל ידו אני נודע בעולם.

ועליו נאמר (שמות לג) פני ילכו¹³⁶⁸ כשבקש משה ואמר הודיעני נא את דרכך בקש ממנו מדה שיהיה נודע בה והשיב לו פני ילכו וזהו (ישעיה סג) ומלאך פניו הושיעם מלאך שהוא פניו¹³⁶⁹ ועל כן אמר וצרתי את צורריך על ידו.

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁵⁹ עי' לעיל פרשת נח הערה 388.
¹³⁶⁰ עי' תיקו"ז יט ע"א שתורה שבעל פה היא מידת המלכות.
¹³⁶¹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1190.
¹³⁶² עי' זהר בראשית כב ע"א (הובא לעיל פרשת בראשית הערה 149) שעולמות ב"ע המה עולמות הנפרדים.

¹³⁶³ עי' ב"ר פ"נ סי' ט: כי משחיתים אנחנו ר' לוי בשם רב נחמן מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ושלושים ושמונה שנה ורבי תנחומא הוה מפיך לישנא קלה א"ר חמא בר חנינא על שנתגאו ואמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וידבר אל חתניו וגו' ארבע בנות היו לו שתיים ארוסות ושתיים נשואות לקוחי בנוותיו אין כתיב כאן אלא לוקחי בנוותיו והיה כמצחק בעיני חתניו אמרו לו אדרכולין וכרבלין במדינה ומדינה נהפכת.
¹³⁶⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 220.

¹³⁶⁵ עי' לעיל פרשת בא הערה 985.
¹³⁶⁶ עי' תיקו"ז (ג ע"ב): צלותא איהי דבור דרכיבת עליה ואיהו מרכבה לגבה ביומין דחול ודא שכינתא ודא אדנ"י קול רכיב בפומי דא יהו"ה ורזא דדבור אדנ"י שפתי תפתח וגו' (תהלים נא יז) ואיהו מרכבה לתרווייהו כגוונא דא יאקדונק"י והכי סליק מלא"ך כחושבן תרין שמהן כחדא ובגין דא אתקרי מלאך שר הפנים דעל ידי שליחא דא מתיחדין בשית יומין דחול.
 תרגום: תפלה היא דיבור שרוכבת עליו, והוא מרכבה אליה בימות החול, וזו שכינה, וזה אדנ"י. קול רוכב בפיו, זה יהו"ה, וסוד הדבור "אדנ"י שפתי תפתח וגו'", והוא מרכבה לשניהם, כדוגמא זה יאהדונה". וכך עולה מלא"ך כחשבון שני שמות כאחד, ולכן נקרא מלאך, שר הפנים, שעל ידי שליח זה מתייחדים בששת ימי החול.

ועיי"ש (קמח ע"ב): אית עיינין מכמה גוונין כגון ארגמ"ן רגמ"ן ר' רפא"ל ג' גבריא"ל מ' מיכאל"ל ו' נוריא"ל ורזא דמלה מרכבו ארגמ"ן א' אור דנהיר באלין ארבע גוונין א' אורפניא"ל ואיהו [קצ ע"ב] מטטרוין אור פניא"ל ובגין דא אתקרי שר הפנים.

¹³⁶⁷ עי' לעיל פרשת שמות הערה 946.
¹³⁶⁸ ז"ל התרגום אונקלוס שם: אמר שכינתי תהך ואניח לך.
¹³⁶⁹ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1231, ועי' רמב"ן ג א ודברינו שם.

ואמר עוד הכהרתיו כי במדת הדין נכחדים האויבים ומה שנקרא מלאך והוא אינו מן הנפרדים מפני שהנהגת העולם בו שהוא מדת הדין ומה שאמר השמר מפניו כי ממדת הדין יש לו לאדם להשמר שלא יענש בחטאו ולכך הזכיר בו לשון שמירה ולשון פנים ואמר ושמע בקולו אזהרה שלא יקצצו בנטיעות¹³⁷⁰ ולכך אמר מיד אל תמר בו ודרשו רז"ל אל תמר בו אל תמירני בו אלא שיתבונן כי הכל אחד והכל מיוחד בלי פרוד.

כי לא ישא לפשעכם יאמר כי המלאך הזה יש לו כח לשאת הפשעים והסליחה מסורה בידו ואעפ"כ לא ישא לפשעכם אם תמר בו כי כל הממר בו ממר בשמי המיוחד שבקרבו. ומה שהזכיר דוד ע"ה (תהלים קל) כי עמך הסליחה ודרשו רז"ל לא מסרת אותה למלאך באור זה למלאך מן הנפרדים.

כי שמי בקרבו שמי המיוחד בקרבו כי ביה ה'¹³⁷¹ וזהו שתרגם אונקלוס ארי בשמי מימריה והכוונה בזה כל מה שהוא אומר אינו אומר אלא בשמי ובאר בזה כי קולו הוא קול אל עליון¹³⁷² וזהו שאמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר לא אמר ידבר לבאר כי קולו הוא דבר ה' ורצונו כי בו ידבר זה משפיע וזה מושפע השולח הוא המשפיע והמלאך הוא המושפע שנאצל ממנו כשם שביצירה התחתונה נאצלה אשה מאיש שנאמר (בראשית ב) לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת.

וכן מצינו בכל מקום שכתוב בתורה מנחה הוא והאשה ההוא כתיב הוא וקרינן היא לבאר כי היא בכלל הוא¹³⁷³ וכן תמצא בפסוק ראשון בראשו וסופו (ה"א יו"ד וא"ו ושאריו ה"א) [ה"א וא"ו].

וענין זה רמזו הרב ז"ל בפסוק (ויקרא ב) כל המנחה וכאשר חטאו ישראל בעגל נסתלק מביניהם המלאך הזה וזה שאמר הש"י (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך כי כל זמן שהמלאך הזה אשר השם המיוחד¹³⁷⁴ בקרבו מתהלך בקרב ישראל לא יאמר השי"ת כי לא אעלה בקרבך כי כיון ששמו בקרבו הנה הוא בקרב ישראל אבל כיון שנסתלק מהם בחטאם רצה הקב"ה שיהיה אחד מן הנפרדים שלוח לפניהם הוא שכתוב (שם) ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני וגו' כי לא אעלה בקרבך והמלאך הזה מן הנפרדים אשר יבטיח בו לגרש הוא גבריאל המלאך וסמך לזה מיד (שם) וישמע העם את הדבר הרע ההוא ויתאבלו כי היו מתאבלים מהסתלקות המלאך הזה שר הפנים אשר השם המיוחד בקרבו ופחדו לנפשם מעתה פן יפלו ביד האויבים עם אחד מן הנפרדים.

ועם הדעת הזאת של קבלה יאמנו דברי רז"ל שדרשו שכל ימיו של משה לא היה מלאך עמהם כלומר מלאך שר צבא כי היה הולך עמהם המלאך הזה שהוא מן הנטיעות אין זה מלאך שר צבא כי אין זה מן הנפרדים ומה שכתוב ושלחתי לפניך מלאך והוא מן הנפרדים זה לא נתקיים כי משה רבינו בטל הדבר בכח תפלתו והוא היה ממלא מקום המלאך מן הנפרדים אבל אחר שמת משה חזר מלאך שר צבא למקומו.

ודעת הרמב"ן ז"ל במלאך שר הצבא שחזר בימי יהושע שהיה גבריאל ומשה כל ימי חייו הוא הממלא מקומו של גבריאל השר כנרמז בפסוק (שם יז) כאשר ידים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע חזר למקומו ללחום מלחמת ה' בעד ישראל והוא גבריאל הנלחם להם ועל כן נראה ליהושע וחרבו בידו שנאמר (יהושע ה) וחרבו שלופה בידו ולכך תמצא שם נקמות גדולות באבוד האויבים במיני נקמה מחודשים מאד וכענין שכתוב (שם י) וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים עד עזקה וימותו גם בענין אבדן המלכים ההם והיתה מדת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹³⁷⁰ עי' פרשת בא הערה 388.

¹³⁷¹ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1084.

¹³⁷² עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1200.

¹³⁷³ עי' זהר (ח"ג קפג ע"ב): ר' אבא אמר בכל אתר הוא וקרינן היא דכר ונוקבא כחדא.

תרגום: רבי אבא אמר, בכל מקום "הוא", וקוראים "היא", זכר ונקבה כאחד.

¹³⁷⁴ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

הדין מתוחה בהם להאבדים בגוף ובנפש מה שלא תמצא כן במלחמה שעשה משה שלא יזכיר בהם הכתוב כי אם אבדן הגופות והחרימם כענין שכתוב במלחמת סיהון ועוג (דברים ג) החרם כל עיר מתים הנשים והטף ולא הזכיר שם נפש כלל אבל במלחמת יהושע הזכיר נפש בכל מלחמותיו ובכל הערים אשר לכד והנה בכל אחת ואחת הזכיר נפש ובסוף הזכיר (יהושע י) ואת כל הנשמה החרים לבאר כי אין צריך לומר שהשמיד הגופות וכלה אותם כי גם הנשמות החרים שתהיינה נכרתות מן העוה"ב ועל כן הוצרך ללכת עמו המלאך הזה שהוא שר הגבורה להיות על ערי האויבים תחת אלהי ה' הצבאות ויפלו לפני ישראל לאלפים ולרבבות והאל יזכנו לראות מתורתו נפלאות.

(כד א): וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל ה' אֲתָה וְאַהֲרֹן נָדָב וְאָבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִרְחֹק:

ע"י רמב"ן: וטעם עלה אל ה' – דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי¹³⁷⁵ כמו נשי למך (בראשית ד כג) ואת יפתח ואת שמואל (ש"א יב יא) וכן והאר פניך על מקדשך השמש למען ה' (דניאל ט יז) אבל בתלמוד (סנהדרין לה) שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו¹³⁷⁶ כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה (לעיל כ כב) עלה אל מטטרון שנקרא בשמי ה' והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול¹³⁷⁷ והכונה כי משה יבא בתוך הענין אשר שם כבוד ה'¹³⁷⁸ ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי (להלן לג כ).

ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה ואל משה אמר השם המיוחד עלה אל ה' זהו מטטרון ששמו כשם רבו וכן דרשו רז"ל ונקרא בשם הזה לפי שבשם הזה נכללים שתי לשונות המורים על ענינו והוא אדון ושליח אדון מלשון חכמים שקורין אל הגברת בעלת ממשלה מטטרון¹³⁷⁹ שליח מלשון יון שקורים לשליח מנטמור ועוד יכלול ענין שלישי מלשון שמירה¹³⁸⁰ כי תרגום משמרת מטרת ועל שהוא שומר העולם נקרא שומר ישראל.

והנה מתוך הוראת שמו השגנו שהוא אדון לכל מה שתחתיו שכל צבא העליונים והתחתונים הלא הם ברשותו ותחת ידו והוא השליח למי שעליו ולמעלה ממנו שהשליטהו על הכל ושמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו.

ויש לך לדעת כי לפי משמעות לשון אדון יהיה המי"ת בשם כפול וטעם כפל המי"ת כי שני מ"ת"ן עולה ח"י וישאר בשם מרון שהוא אדון או יהיה כפל המי"ת לפי שהוא הטור העשירי מושך כח מתשעה והנה הוא נכתב במקומות לבעלי הקבלה בתוספת יו"ד¹³⁸¹ פעם נקרא בשש אותיות כנגד שש קצוות ופעם בשבע ומן הידוע שהוא נקרא נער¹³⁸² ולכך הזכיר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁷⁵ ע"י לעיל פרשת ויצא הערה 481.

¹³⁷⁶ ע"י לעיל פרשת לך הערה 404, ועי שמות לג ז.

¹³⁷⁷ ע"י לעיל פרשת בא הערה 985.

¹³⁷⁸ ע"י לעיל פרשת נח הערה 381.

¹³⁷⁹ ע"י לעיל כ ח.

¹³⁸⁰ כנ"ל כג כ.

¹³⁸¹ ע"י תיקר"ז (טז ע"א): ודא הוא דאמר קרא (שמות כא ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה איש דא קודשא בריך הוא בתו דא שכנתא לאמה בת זוגיה דמטטרון דאיהי מיטטרון בתוספת יו"ד דשפחה בישא היא אמה דערב רב ובגין דהיא שפחה בישא ובנהא לא אשתמודעין בה איהי מתכסיא בעבדא דילה כנשמתא בגופא.

תרגום: וזהו שאמר הכתוב "וכי ימכר איש את בתו לאמה", "איש", זה הקדוש ברוך הוא. "בתו", זו שכינה. "לאמה", בת זוגו של מטטרון, שהיא מיטטרון בתוספת יו"ד, ששפחה רעה היא אמה של ערב רב. ומשום אותה שפחה רעה ובניה, לא מוכרים בה, היא מכוסה בעבד שלה, כמו הנשמה בגוף.

וע"י ע"ח שער סדר אבי"ע פרק ו

¹³⁸² זהר (ח"א ככו ע"א): ויהו"ה ברך את אברהם בכל (בראשית כד א) [באותו] המשרה¹³⁸² [נ"א המעשר] שנתן לו הקדוש ברוך הוא משמו שהיא אות ה"א שבו נברא העולם ותניא אמר רבי [יוחנן] מטטרון שר הפנים שהוא נער עבד מרבו האדון המושל עליו.

הכתוב בכורי ישראל בשם נערים שנאמר (שם כד) וישלח את נערי בני ישראל. ויש לך לדעת כי העליה הזאת לא הוצרכה עתה בשביל אהרן ובניו ושבעים זקנים ומה שאמר ונגש משה לבדו אל ה' הכוונה על מטטרון ג"כ והיה הכתוב ראוי לומר ונגשת לבדך כי השם המיוחד הוא המדבר והדבור הזה למשה לבדו שאמר לו עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחוויתם מרחוק ומה שמדבר בלשון נסתר ונגש משה לבדו אל ה' אולי כי האומר ונגש משה לבדו אל ה' הוא מטטרון שאמר כן על עצמו והוא לשון צוואה שמצוה לאהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל וסמך לו מיד ויראו את אלהי ישראל ומשה לבדו נגש יותר שכן נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם והעליה הזאת לתוספת השגה היתה עד שבא בתוך הענן שנאמר ויבא משה בתוך הענן. וכבר ידעת כי המלאך הזה הוא שטעה אלישע אחר בענינו¹³⁸³, ונכשל בו להסתפק בשתי רשויות ויצא לתרבות רעה וכן כל מי שלא נזהר בענינו הנה הוא חוטא בנפשו ומסבב לו מוקש ואשמה רבה לא יוכל כפרה ואלי מפני זה נסמכה פרשת ואל משה אמר למלת מוקש כי ענינו למי שאינו נזהר בו מקום טעות בו נוקש ונלכד האב הראשון גם הבנים במדבר גם נדב ואביהוא והצדיק השלם ר"ע שנוהר בענינו נכנס בשלום ויצא בשלום והוא שדרש בו (דברים לג) ואתה מרבבות קדש אות הוא ברבבה שלו ה' צבאות שמו אדון הוא בצבא שלו¹³⁸⁴ והבן זה.

(כד י) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנות הספיר וכעצם השמים למהר. עי' רמב"ן: ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים (לעיל יט כה) והוא כאשר אמר הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש¹³⁸⁵ (דברים ה כא) ביאר כאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום ה' אלהי ישראל¹³⁸⁶ והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר משאר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה (שם ד לו) כי היה לעם במהיצת ענן וערפל¹³⁸⁷ (שם ה יט) ואונקלוס

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: "וה' ברך את אברהם בכל". באותה השררה (המעשר) שנתן לו הקדוש ברוך הוא משמו, שהיא אות ה"א, שבה נברא העולם. ולמדנו, אמר רבי יוחנן, מטטרון שר הפנים, שהוא נער עבד מרבו האדון המושל עליו.

¹³⁸³ עי' חגיגה (טו ע"א): אחר קיצץ בנטיעות עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך מאי היא חזא מיטטרון דאתיבהא ליה רשותא למיתב למיכתב זכוותא דישאל אמר גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא חס ושלום שתי רשויות הן אפקוהו למיטטרון ומחיהו שיתין פולסי דנורא אמרו ליה מאי טעמא כי חזיתיה לא קמת מקמיה איתיהיבא ליה רשותא למימחק זכוותא דאחר.

¹³⁸⁴ עי' שם (עמוד ב'): רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום ועליו הכתוב אומר משכני אחרין נרוצה ואף רבי עקיבא בקשו מלאכי השרת לדוחפו אמר להם הקדוש ברוך הוא הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי מאי דרש אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן (ואתא) [ואתה] מרבבות קדש אות הוא ברבבה שלו.

¹³⁸⁵ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹³⁸⁶ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1036.

¹³⁸⁷ עי' זהר (ח"ב דף פא ע"א): אמר רבי אבא כתיב וכל העם ראים את הקולות ראים שמעים מבעי ליה אלא הכי תנינן אינון קלין הוו מתגלפי בההוא חשוכא ועננא וקבלא ומתחזיין בהו כמה דאתחזי גופא וחמאן מה דחמאן ושמעין מה דשמעין מגו ההוא חשוכא וקבלא ועננא ומגו ההוא חזיו דהוו חמאן הוו נהירין בנהירו עלאה וידעין מה דלא ידעו דרין אחרנין דאתו בתרייהו.

תרגום: אמר רבי אבא כתוב וכל העם רואים את הקולות רואים היה צריך להיות שומעים אלא כך שינו אותם קולות היו נחקקים באותו חשך וענן וערפל ונראים בהם כמו שנראה גוף ורואים מה שרואים ושומעים מה ששומעים מתוך אותו חושך וערפל וענן ומתוך אותו מראה שהיו רואים היו מאירים באור עליון ויודעים מה שלא ידעו דורות אחרונים שבאו אחריהם.

ועי' זהר (ח"ג קסג ע"א): ואיהו נטיל בכל מתיבתא בטמירו דקיק מתעפפן כנשרין גו מתיבתא דנהורא ואיהי מתיבתא דמשה וכלהו קיימי לבר ולא עאלין לגו בר אהרן בלחודוי וכפום שעתא אקרן בשמא ולית מאן דחמי ליה למשה דהא ההוא מסוה דאנפוי פריס קמיה ושבע ענני יקר סחרניה אהרן קאים גו פרגודא דלתתא מן משה ופרגודא פסיק ולא פסיק בגוייהו וכל רישי מתיבתא לבר

ירמוז לזה שתרגם וחזו את יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואיתגלי להון יקרא דה' כמנהגו במקומות אחרים.

ע"י ר' בחיי: הכוונה בזה על הכבוד האחרון שהזכירו למעלה ולכך הוסיף בו את שהוא השכינה שהשם המיוחד שהוא אלהי ישראל¹³⁸⁸ כתוב בו (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי¹³⁸⁹ ולכך תרגם אונקלוס וחזו ית יקר אלהא דישראל והוא הכבוד שראה יחזקאל (א כו) כמראה אדם עליו מלמעלה כי ראה תחלה חיות הקדש והאופנים למטה אצל החיות וחזר וראה הרקיע הנטוי על ראשי החיות וראה הכסא על הרקיע ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה¹³⁹⁰.

וע"ד הקבלה כמעשה לבנת הספיר ידוע אצל חכמי המרכבה כי כסא הכבוד מיוסד מג' יסודות אש רוח מים¹³⁹¹ שהם נאצלים מג' מדות חסד דין רחמים¹³⁹² והם ג' מראות לבן אודם תכלת ותן אל לבך כי הזכיר לבנת על מראה הלובן וספיר על מראה האודם¹³⁹³ וכעצם השמים על מראה התכלת ולכך תרגם אונקלוס ותחת כורסי יקריה והוא שאמר התכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד¹³⁹⁴.

וראוי שתתבונן איך הזכיר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שהוא באור גמור כי יש תחת הכסא כמעשה לבנת הספיר שהוא כסא¹³⁹⁵ אחר וזהו יורה על שני כסאות והנה הדבר

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מפרכותא דפרגודא דא וכל שאר לבד מאינון ענגין וכפום חדושי דנהירו דאורייתא דאתנהרא הכי מנהרן אינון ענגין.

תרגום: והוא לוקח בכל ישיבה בסתר דקיק, מתעופפים כנשרים לתוך ישיבת האור, והיא ישיבת משה, וכולם עומדים בחוץ ולא נכנסים פנימה, פרט לאהרן לבדו, ולפי שעה נקראים בשם. ואין מי שיראה את משה, שהרי אותו מסוה של פניו פרוש לפניו, ושבעה ענגי כבוד סביבו. אהרן עומד תוך הפרגוד שלמטה ממשה, ופרגוד פוסק ולא פוסק בתוכם, וכל ראשי הישיבות מחוץ לפרוכת הפרגוד זה, וכל השאר מחוץ לאותם ענגים, וכפי חדושי אור התורה שמאירה כך מאירים אותם ענגים.
¹³⁸⁸ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1036.

¹³⁸⁹ ע"י זהר (ח"ב סו ע"ב): אמר רבי יוסי מאי דכתיב (שמות כד י) ויראו את אלהי ישראל וגו' וכי מאן יכיל למחמי ליה לקודשא בריך הוא והא כתיב (שם לג כ) כי לא יראני האדם וחי והכא אמר ויראו אלא דאתגליא קשת עלייהו בגוונין נהירין והכי תנינן כל מאן דאסתכל בקשת כמאן דמסתכל בשכינתא ולאסתכלא בשכינתא אסיר.

תרגום: אמר רבי יוסי מהו שכתוב ויראו את אלהי ישראל וגו' וכי מי יכול לראות את הקדוש ברוך הוא והרי כתוב כי לא יראני האדם וחי וכאן אמר ויראו אלא שהתגלתה עליהם הקשת בצבעים מאירים וכך שנינו כל מי שמסתכל בקשת כמי שמסתכל בשכינה ואסור להסתכל בשכינה.

¹³⁹⁰ ע"י שעה"כ דרושי תפלת השחר דרוש ב', שג' אלה הם חיצוניות של ב"ע.

¹³⁹¹ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 30.

¹³⁹² ע"י לקמן פרשת נצבים הערה 2354.

¹³⁹³ ע"י זהר (ח"ג רכז ע"א): תרין גוונין רשימין בטלית חד חוור וחד תכלת ועל תרין גוונין אלן אתמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר לבנת לובן דספיר דאיהו כליל בתרין גוונין רחמי ודינא חוור ואוכם אוכמו דתכלת ועל תרין גוונין רמיזו רבנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן למהוי בריתא דמלכא ק"ש יחודא דקב"ה כליל מתרין גוונין אלן דאינון יהו"ה אדנ"י רחמי ודינא כגוונא דקב"ה כליל ב' גוונין יהו"ה אלהים רחמי ודינא כגוונא דקב"ה כליל ב' גוונין יהו"ה אדנ"י למהוי רחמי ודינא כסא דין וכסא רחמים (מטטרון).

תרגום: שני צבעים רשומים בטלית, אחד לבן ואחד תכלת, ועל שני צבעים אלו נאמר "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר". לבנת לובן, הספיר שהוא כלול בשני צבעים, רחמים ודין, לבן ושחור. שחור התכלת, ועל שני צבעים רמזו רבותינו, מאימתי קוראים את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן, להיות בת המלך, קריאת שמע, יחוד הקדוש ברוך הוא כלול משני צבעים אלו, שהם יהו"ה אדנ"י, רחמים ודין. כדוגמא שהקדוש ברוך הוא כולל שני צבעים יהו"ה אדנ"י, להיות רחמים ודין, כסא דין וכסא רחמים (מטטרון).

¹³⁹⁴ ע"י סוטה יז (ע"א): תניא היה ר"מ אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר וכתוב כמראה אבן ספיר דמות כסא.

¹³⁹⁵ ע"י תיקו"ז ז (ע"ב): צורת דיוקנא דכלילא מכמה נהורין חד וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר (יחזקאל א כו) דמתכסיא דא אבן ספיר דמות כסא ואיהו לעילא כגוונא דא

אמת ויציב כי יש כסא לכסא¹³⁹⁶ ועל כן גלה לך הכתוב בפירוש כי תחת הכסא העליון יש כסא אחר שהוא כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים ושלישה יסודות לכל כסא וכסא הרי ו' וזהו סוד הכתוב הנזכר בכסא שלמה (מלכים א' י) שש מעלות לכסא וגו' וכתוב (דברי הימים א' כט) וישב שלמה על כסא ה' כי רצה שלמה בחכמתו הגדולה לכלול בכסאו מעלות שני הכסאות שעליהם נאמר בעת רצון (תהלים קכב) כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד ונאמר בשעת הכעס (דניאל ז) עד די כרסון רמיו¹³⁹⁷.

ויש שפירשו כמעשה לבנת הספיר כי המשיל השגת האצילות לענין הספיר הלבן שהוא מראה מה שבתוכו שהוא פנימי ונסתר שם והפנימי הזה הנסתר הוא נראה מתוך החיצון אבל עצמותו אינו נראה ואינו נודע לעצמו וזהו (שמות ו) וארא אל אברהם וגו' כי הפנימי הנסתר נראה אל הרואים כספיר אבל לא נודע להם ועל כן יבאר הכתוב השגתה במשל יפה מאד יובן ממנו הנמשל וזהו לשון כמעשה בכ"ף הדמיון כי ענין ההשגה בהם גם ככל הנביאים כלן גם בישראל בהר סיני היא הנקראת פנים בפנים כח לפנים מכח¹³⁹⁸ ולכך אמר כמעשה כענין מה שיעשה הספיר הלבן שהפנימי הנעלם נראה מתוך החיצון אבל עצמותו אינו נראה כי הוא נסתר ונעלם מן ההשגה וזה מבואר.

(כד יא) וְאֶל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדוֹ וַיַּחְזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו והלא כבר הזכיר ויראו את אלהי ישראל אבל יתכן לפרש כי האצילים חזו את האלהים כלומר שנבאו בו שלא במחיצה ושלא תאמר כשאמר ויראו ראייה ממש לכך חזר ואמר ויחזו נבואה מלשון מחזה והנה השגתם היתה למעלה מהשגת ישראל ולמטה מהשגת משה כי השגת ישראל היתה במחיצת ענין וערפל והאצילים היתה נבואתם בו שלא במחיצה ומשה רבינו ראה אותו ממש כי כן הבטיחו (שם לג) וראית את אחורי והוא הכבוד האחרון ומה שהזכיר מיד ויאכלו וישתו יורה כי נהגו קלות ראש בראיה זו ולכך היו ראוין לשליחות יד במה"ד אלא שרצה להמתין

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד ז) כגוונא דא א' וכלא א' נקודה דא הוא כגון חל"ם לעילא כתר עליון דרכיב על י"ה דאינון חכמה ובינה כחושבן חל"ם ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר חיר"ק ודא מלכות והארץ הדום רגלי (ישעיה סו א) איהו תחות ו"ה דאיהו חושבון חר"ק והכי סליק א' יהו"ה יו"י.

תרגום: צורת הדמות שכלולה מכמה אורות, אחד, "וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר", שמתכסה, זו אבן ספיר, דמות כסא, והוא למעלה כדוגמא זה א'. "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר", כדוגמא זה א', והכל א'. נקודה זו היא כמו חול"ם למעלה, כתר עליון, שרוכב על י"ה, שהם חכמה ובינה, כחשבון חל"ם. ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, חיר"ק, וזו מלכות, "והארץ הדום רגלי", היא תחת ו"ה, שהיא חשבון חר"ק, וכך עולה א', יהו"ה, יו"י.

¹³⁹⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 104.

¹³⁹⁷ עי' זהר (ח"א רמב ע"ב): כתיב (דניאל ז ט) חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב וגו'. חזה הוית עד די כרסון רמיו כד אתחרב בי מקדשא תרי כרסון נפלו תרי לעילא תרי לתתא תרי לעילא בגין דאתרחיקת תתאה מעלאה כרסייא דיעקב אתרחיקת מכרסייא דדוד וכרסייא דדוד נפלת הדא הוא דכתיב (איכה ב א) השליך משמים ארץ תרי כרסון לתתא ירושלם ואינון מארי דאורייתא וכרסון דלתתא כגוונא דכרסון דלעילא מריהון דאורייתא היינו כרסייא דיעקב ירושלם היינו כרסייא דדוד ועל דא כתיב עד די כרסון ולא כרסיא כרסון סגיין נפלו וכלהו לא נפלו אלא מעלבונה דאורייתא.

תרגום: כתוב "חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב וגו'." (הייתי רואה עד שהכסאות נזרקו ועתיק יומים יושב וגו'). "חזה הוית עד די כרסון רמיו", כשנחרב בית המקדש, שני כסאות נפלו, שנים למעלה ושנים למטה. שנים למעלה, כי התרחקה התחתונה מהעליונה. כסא של יעקב התרחק מכסא דוד, וכסא דוד נפל. זהו שכתוב "השליך משמים ארץ". שני כסאות למטה, ירושלים, ואותם בעלי התורה. והכסאות שלמטה כדוגמא הכסאות שלמעלה, בעלי התורה, היינו כסא של יעקב. ירושלים היינו כסא של דוד. ועל זה כתוב "עד די כרסון" [כסאות], ולא כסא. כסאות רבים נפלו, וכולם לא נפלו אלא מעלבונה של תורה.

¹³⁹⁸ עי' לעיל פרשת יתרו הערה 1198.

להם כדי שלא לערבב שמחת התורה.

כד יב) ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה להורתם כתיב והוא ראייה למה שפירש כי התורה והמצוה ידריכו האדם אל המדה הזו היא כנסת ישראל ומשם תתעלה הנפש אל העוה"ב כמעט הכתוב (תהלים עג) ואחר כבוד תקחני אתה והבן זה ויהיה להורתם כענין (שיר ג) ואל חדר הורת¹³⁹⁹.

Section break

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁹⁹ עי' זהר (ח"ג מ ע"ב): תו פתח ואמר (שמות כד יב) ויאמר יהו"ה אל משה עלה אלי ההרה וגו' והתורה דא תורה שבכתב והמצוה דא תורה שבעל פה להרתם כתיב חסר כמה דאת אמר (שיר ג ד) ואל חדר הורתי הכא אית לאסתכלא להורתם דמי אי תימא הורתם דישראל לאו הכי דהא ישראל לא אדכרו בהאי קרא אלא הורתם דתורה ומצוה ומאי היא דא (אתר) יין דמנטרא בגין דכל כתיבה דספר עלאה תמן שריא ומתמן נפקא תורה ועל דא קרינן תורה שבכתב ודא הוא אשר כתבתי להרתם ודאי (כמה דאת אמר ואל חדר הורתי) תורה שבעל פה תורה אחרא דקיימא על פה מאן איהו פה דא הוא דעת דאיהו פה דספר וכתובה ותורה דא היא תורה אחרא דאקרי תורה שבעל פה דאיהי קיימא על ההוא פה דאיהי תורה שבכתב בגין כך אסתליק משה בכלא על כל שאר נביאי מהימני דכתיב ואתנה לך דייקא.

תרגום: עוד פתח ואמר, ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה וגו', והתורה זו תורה שבכתב, והמצוה זו תורה שבעל פה. להרתם כתיב חסר, כמו שנאמר ואל חדר הורתי. כאן יש להתבונן, להורתם של מי, אם תאמר הורתם של ישראל, לא כך שהרי ישראל לא נזכרו בפסוק הזה, אלא הורתם של תורה ומצוות. ומה היא, זהו (מקום) יין המשומר, משום שכל כתיבה של הספר העליון, שרויה שם, ומשם יצאה תורה, ועל זה קוראים תורה שבכתב. וזהו אשר כתבתי להורתם, להורתם ודאי, (כמו שנאמר ואל חדר הורתי). תורה שבעל פה תורה אחרת שעומדת על פה, מהו פה, זהו דעת שהיא פה של ספר, וכתובה. ותורה זו היא תורה אחרת שנקראת תורה שבעל פה, שהיא עומדת על אותו הפה שהוא תורה שבכתב, לכן התעלה משה בכל על כל הנביאים הנאמנים, שכתוב ואתנה לך, דווקא לך.